

بُن آهنگ

نویسنده: محمد عبدلی

سرشناسه: عبدلی، محمد، ۱۳۵۱-
عنوان و نام پدیدآور: بُن‌آهنگ: پیش‌نیازهای درک و اجرا در موسیقی کلاسیک ایران/ نویسنده محمد عبدلی.
مشخصات نشر: تهران: آذینه گل‌مهر، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۳۱۵ ص.: پارتیسیون.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۷۳۷-۰۶-۹
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
عنوان دیگر: پیش‌نیازهای درک و اجرا در موسیقی کلاسیک ایران
موضوع: موسیقی کلاسیک — ایران
Music, Iranian — Instruction and study
موسیقی — درک و شناخت ارزش‌ها
Music appreciation
موسیقی ایرانی — تحلیل و شناخت
Music, Iranian — Analysis, appreciation
رده‌بندی کنگره: MT۱۹۲
رده‌بندی دیویی: ۷۸۶/۵
شماره کتابشناسی ملی: ۹۹۹۴۸۶۷

فهرست

۱۳	سخن نخست
۱۹	پیشگفتار
۲۱	مقدمه
۲۳	فصل نخست: پیش‌نیازهای درک و اجرای ردیف در موسیقی ایرانی
۲۵	تلفیق شعر و موسیقی
۲۹	عروض، زیور دانش خنیاگران و رامشگران - مقدمه
۳۷	آشنایی با علم عروض
۳۹	مراحل نخستین
۴۲	کیفیت به‌وجود آمدن وزن عروضی
۴۵	قواعد چهارگانه تعیین وزن
۴۸	تقطیع هجایی
۵۱	تقطیع به ارکان
۵۵	ارکان عروضی

۵۷	چگونگی تقطیع شعر به ارکان
۶۰	اختیارات شاعری
۶۲	اختیارات زبانی
۹۴	اوزان دَوَری
۹۸	پُرکاربردترین اوزان دَوَری
۱۰۰	وزن نیمایی
۱۰۸	طبقه‌بندی اوزان بحرهای عروضی
۱۱۳	بحرهای عروضی
۱۱۵	مراحل نام‌گذاری
۱۱۷	بحرهای عروضی در سه دسته
۱۲۰	مشهورترین اشعار و اوزان رایج در شعر کلاسیک
۱۲۹	اوزان اشعار پارسی (حافظ، مولانا)
۱۳۵	بررسی مشترکات ردیف کلاسیک ایران

فصل دوم: انگاره‌های مستقل در ردیف کلاسیک ایران

۱۳۹	کرشمه
۱۴۱	تفسیر، تشخیص و تولید نقش‌ها
۱۴۵	چهارپاره
۱۴۷	تخت طاق‌دیس (تخت ناقدیس)
۱۵۲	بسته‌نگار
۱۵۵	

۱۵۸	پیش‌زنگوله، زنگوله (سازی)
۱۶۵	صدری
۱۶۸	ساقی‌نامه
۱۷۲	مثنوی
۱۷۵	فصل سوم: ربط‌ها در ردیف کلاسیک ایران
۱۷۷	پنجه‌مویه
۱۷۸	پنجه‌شعری
۱۸۰	حاجی‌حسنی
۱۸۱	نشیب و فراز
۱۸۳	اوج و حسیض
۱۸۴	دوتاییکی
۱۸۷	فصل چهارم: تأکیدها و فرودآورها در ردیف کلاسیک ایران
۱۸۹	زنگ شتر
۱۹۱	پنجه‌گردی
۱۹۴	سیخی
۱۹۶	جامه‌دران
۱۹۹	زیرافکند
۲۰۲	تأکید و فرودآورها در ردیف کلاسیک ایران - نغمه

۲۰۳	رُهاب
۲۰۶	فرودآورها در ردیف کلاسیک ایران - حزین
۲۰۸	خسروانی
۲۱۰	دوبیتی
۲۱۳	زنگوله فرودآور

فصل پنجم: تمرین انگاره‌های مستقل، ربط و تأکید در ردیف موسیقی کلاسیک ایران

۲۱۷	پیشگفتار
۲۱۹	مقدمه‌ای بر مستقلات
۲۲۱	کرشمه
۲۲۵	چهارپاره یا بغدادی یا قره‌العین یا چهارباغ
۲۲۸	تخت طاق‌دیس
۲۳۲	بسته‌نگار
۲۳۷	پیش‌زنگوله
۲۳۹	زنگوله
۲۴۲	صدری
۲۴۶	ساقی‌نامه
۲۵۰	مثنوی
۲۵۳	تمرین انگاره‌های ربط در ردیف کلاسیک ایران - مقدمه
۲۵۵	پنجه‌مویه

۲۵۹	پنجه شعری
۲۶۲	حاجی حسنی
۲۶۶	نشیب و فراز، اوج و حسیض
۲۶۹	دوتایکی یا تکمقدم
۲۷۲	تمرین انگاره‌های تأکید در ردیف کلاسیک ایران - مقدمه
۲۷۴	زنگ شتر
۲۷۷	پنجه‌گردی
۲۸۰	سیخی
۲۸۵	جامه‌دران
۲۸۸	زیرافکند
۲۹۰	تمرین انگاره‌های تأکید و فرودآور در ردیف کلاسیک ایران - مقدمه
۲۹۱	نغمه
۲۹۵	رهاوی یا رُهاب
۲۹۸	تمرین انگاره‌های فرودآور در ردیف کلاسیک ایران - مقدمه
۳۰۰	حزین
۳۰۳	خسروانی
۳۰۶	دوبیتی
۳۰۹	زنگوله فرودآور
۳۱۳	سخن پایانی
۳۱۶	منابع

تلفیق شعر و موسیقی

موسیقی ایرانی و ادبیات فارسی آن چنان در هم آمیخته‌اند که بررسی هر یک از این دو بدون حضور آن یک کاری عبث و بیهوده است. نیاز این دو برای انتقال مفاهیم و حالات از ابتدای پیدایش به گونه‌ای بوده که هر یک سعی کرده است این روند روبه‌رشد و تکاملی را به حد اعلای خود برساند. از این رو یکی از شاخصه‌های مهم و اساسی در روند آموزش موسیقی ایرانی شناخت قواعد ادبیات و به طور اخص تلفیق شعر و موسیقی است که خوشبختانه در این حوزه منابع بسیار خوبی در اختیار کاربران و علاقه‌مندان وجود دارد.

چنانچه بخواهیم بر ملودی کلامی را مزین کنیم لازم است به دو نکته اساسی توجه داشته باشیم:

- بیان، احساس و نیاز جمله
- انتخاب و تلفیق شعر مورد نظر با ریتم و ضرب‌آهنگ جمله

بیان، احساس و نیاز جمله:

در این خصوص لازم است ابتدا دورنمایی از بیان جمله داشته باشیم: بسیاری از جمله‌ها در یکی از قالب‌های قراردادی تولید می‌گردند که بسیار شایسته است انتخاب مفهومی شعر با آن حالت‌ها برابر باشد. (حالت‌هایی مانند: شادی، غم، انتظار و...)

تلفیق شعر و موسیقی:

پس از انتخاب شعر مورد نظر می‌بایست بتوانیم ضرب‌آهنگ درونی هر یک از این دو را تشخیص داده و به درهم‌تنیدگی آن‌ها بپردازیم.

برای آن‌که بتوانیم به این نیاز فایق آییم لازم است به طور مجزا به دو نیاز دیگر نیز دست یابیم. این دو نیاز در ابتدا دارای مشترکاتی نبوده و به ظاهر نمی‌توان در یک قالب به تجمیع آن‌ها پرداخت، اما با شناخت و راه‌کارهایی می‌توانیم این دو را به یکدیگر نزدیک و از آن‌ها برای بیانی مشترک استفاده کنیم:

همان‌طور که می‌دانید در موسیقی، زمان‌بندی و ارتباط میان نت‌ها را می‌توانیم با علائم قراردادی و تقسیم‌هایی محاسبه و یادداشت کنیم. به طور مثال:

چنانچه یک واحد زمانی را نت سیاه (♩) فرض کنیم دو برابر آن سفید (♪) چهار برابر آن گرد (⦿) و... خواهد شد و اگر بخواهیم به تقسیم‌های کوچک‌تر دست یابیم می‌توانیم دو نت را (♩♩) در زمان سیاه و یا چهار نت را (♩♩♩♩) در همان زمان اجرا کنیم. این تقسیم‌بندی بسیار متنوع است و برای هر یک از کاربران موسیقی مقوله‌ای است آشنا.

حال چنین محاسبه‌هایی در حوزه تعیین ریتم و ضرب‌آهنگ شعر در میان ادیبان و اهل ادب پارسی نیز وجود دارد، آنان نیز چنین تقسیم‌هایی را برای محاسبه ریتم شعر استفاده می‌کنند که بدان «آنانین» و یا «أفاعیل» می‌گویند و همان‌طور که موسیقی‌دان‌ها ریتم‌های خود را در قالب‌هایی مانند ساده، ترکیبی و لنگ قرار می‌دهند و برای هر یک نامی قابل فهم و محاسبه برمی‌گزینند (نام‌هایی مانند: ۲/۴، ۶/۸، ۵/۸ و...) ادیبان نیز از کنار هم قرار گرفتن «آنانین» و یا «أفاعیل» به اشتراک‌هایی در نام‌گذاری رسیده‌اند و همان‌طور که برای اهل موسیقی ریتم ۴/۴ دارای معنایی محاسباتی است بحر «رمل یا هزج و...» در ادبیات و برای اهل ادب نیز چنین است.

علمی که می‌توان بدان این ضرب‌آهنگ شعر را محاسبه کرد علم «عروض» نام دارد که به راحتی پس از آموختن آن می‌توان هر کلام موزون و دارای آتانینی را در یکی از قالب‌ها قرار داد و چنانچه بتوانیم در این حوزه به درکی صحیح برسیم به سهولت می‌توانیم از دایره لغاتی که به همراه داریم استفاده و بر اساس هر یک از این بُحور به زایش در قالب شعر کهن و نو دست پیدا

مشاركت محاسباتي:

در موسیقی می‌شنویم:

حال چنانچه بخواهیم این بیت را وزن نویسی کنیم به چنین شکلی خواهیم رسید:

کنیم. بدیهی است این آموختن رفع نیازی است دو سویه که از سویی به دانش و بیان صحیح در موسیقی اقدام کرده‌ایم و از سوی دیگر کلام خویش را مزین کرده‌ایم به کلامی به دور از ضرب‌آهنگ متعارف اجتماع که به طور قطع از نیازهای واقعی بیان است.

مشترکات محاسباتی:

چنانچه بخواهیم مشترکات این دو را محاسبه کنیم می‌بایست در ابتدا اجزا یا زمان و یا نُقرات هر یک را بشناسیم.

در محاسبه‌های موسیقی زمان کوتاه را به یکی از خانواده‌های (♩) و زمان بلندتر آن را با (♪) و زمان کشیده را با (♫) می‌شناسیم و لازم است بدانیم که برای این درک و همکاری دو سویه همین سه عضو کفایت می‌کند، چرا که هر یک از این سه عضو می‌توانند با تغییر متر به اجزای کوچک‌تر و یا بلندتری نیز تبدیل گردند.

در عروض سه عضو وجود دارد که در زیر شکل‌های آن‌ها را می‌بینید و تطابق آن با گروه دیگر (نت‌ها) به قرار زیر است:

مثال:

در موسیقی می‌شنویم:

در کلام موزون قالبی وجود دارد با این کلمه‌ها:

کهن شود همه کس را به روزگار ارادت مگر مرا که همان مهر اول است و زیادت

حال چنانچه بخواهیم این بیت را وزن‌نویسی کنیم به چنین شکلی خواهیم رسید:

تن	لا	ع	ف	لن	ع	فا	م	تن	لا	ع	فا	م	تن	لا	ع	ف	لن	ع	فا	م
-	-	U	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-
دَت	را	ا	ر	گا	ز	رو	ب	را	کس	م	ه	ود	ش	هن	ک					
دَت	یا	ز	ت	لَس	و	او	ر	مه	مان	ه	ک	را	م	گر	م					

و البته که هم آمیختگی این دو (موسیقی، کلام) در اینجا بسیار راحت خواهد شد:

دانستن این مهم یکی از مطالب بسیار اساسی میان‌رشته‌ای^۱ است که پیش روی موسیقی‌دان ایرانی وجود دارد، چرا که چنانچه وی بخواهد هر گونه ارتباطی با ادبیات داشته باشد و به تلفیق آن با موسیقی بپردازد می‌بایست از این درگاه عبور کرده و این شناخت را چراغ راه خویش بداند.

در مجموعه‌ای که پیش روی دارید به اصرار از هر دو بال استفاده کرده‌ام و برای انتقال مفاهیم تا حد امکان از دیگر بال این فرهنگ (ادبیات و شعر) نیز استفاده شده و همان‌طور که خواهید دید ملودی‌ها مزین به کلام هستند و امید که این تلفیق بتواند بسیاری از ظرافت‌های بالقوه موسیقی ایرانی را دو چندان جلوه دهد.

۱. مطالعات میان‌رشته‌ای یا بینارشته‌ای یا آندُررشته‌ای (Interdisciplinary) اشاره به حوزه‌های نوین در دانش دارد که بیش از یک زمینه محض دانشی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. روش برخورد میان‌رشته‌ای فرصت عبور از مرزهای سنتی رشته‌های گوناگون دانش را با هدف رسیدن به نتیجه مطلوب در یک رشته فراهم می‌سازد. مطالعات میان‌رشته‌ای شامل ترکیب دو یا چند رشته دانشگاهی برای ایجاد یک رشته تحصیلی جدید است.

Musical Foundations: Essential Prerequisites for Understanding and
Performing Iranian Classical Music Author: Mohammad Abdoli

بُن آهنگ به معنای بُن و ریشه موسیقی است و به بررسی روابط میان اجزای تشکیل دهنده موسیقی کلاسیک ایرانی می‌پردازد.

هدف از انتشار کتاب بُن آهنگ بررسی نقاط مشترک و چگونگی نقش آفرینی گوشه‌ها و انگاره‌ها در ردیف موسیقی کلاسیک ایرانی است. از سویی دیگر چگونگی دستیابی به وزن اشعار پارسی و تلفیق آن‌ها با اوزان موسیقی از دیگر اهدافی است که در این نوشتار مطرح شده است.

چگونگی استفاده از آموخته‌های موسیقی کلاسیک ایرانی و همچنین رعایت اصول و قواعد وزن در شعر می‌تواند سبب آفرینش‌های ساختارمدار در این فرهنگ صوتی گردد که در این نوشتار با بررسی و رمزگشایی نقاط تاریک این مسیر، مطالبی بنیادین در این خصوص مطرح گردیده است.

ISBN 978-622-4737-06-9

9 786224 737069